

УДК 378

*Глушман Т. М.,
аспірант ДВНЗ «Університет менеджменту
освіти», м. Київ*

МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА

Анотація. У статті розкриваються моральні якості особистості як складова у формуванні професійної культури у майбутніх менеджерів. Визначено, що професійна культура менеджера, ґрунтується на професійній компетентності, організаторському таланті, навичках системного аналізу та прогнозуванні ситуації, умінні формувати і реалізовувати ефективну стратегію розвитку підприємства та особистісних моральних якостях, таких, як: гуманізм, чесність, відповідальність, працелюбність, справедливість тощо, які не існують автономно, а є проекцією об'єктивного внутрішнього світу фахівця і тих цінностей, які він обирає.

Ключові слова: мораль, моральність, якості, професійна культура, менеджер.

*Hlushman T.,
PhD student SHEI «University of Educational
Management», Kyiv*

MORAL AND ETHICAL COMPONENT OF PROFESSIONAL CULTURE OF THE FUTURE MANAGER

Summary. The article reveals the moral character of the individual as a component in the formation of professional culture of the future managers. Determined that professional culture manager, based on professional competence, organizational skills, skills of system analysis and prediction of the situation, the ability to create and implement an effective strategy for the development of enterprise and personal moral qualities such as humanism, honesty, responsibility, diligence, fairness, etc. that do not exist independently, and the projection objective professional inner world and the values that he chooses.

Keywords: : morality, ethics, quality, professional culture, manager.

Постановка проблеми. XXI століття є часом великих технологічних досягнень, глибоких економічних криз і глобальних переоцінок цінностей, які вимагають підготовки менеджерів нового типу, що володіють

мобільністю і високою моральною культурою. Розвиток ринкових відносин визначив новий погляд на людські ресурси і на професійну діяльність майбутніх менеджерів, структуру, зміст і характер запасу знань, навичок, ціннісних орієнтацій, професійну культуру.

У сучасному суспільстві звертається увага на такі якості фахівця як професійна компетентність, володіння широким професійним кругозором, рівень його загальнокультурної та професійної підготовки, вміння ефективно використовувати знання і вміння. Однією з найважливіших складових професійної діяльності сучасних студентів, майбутніх менеджерів, є моральні якості особистості як складової професійної культури, яку можна характеризувати як вираз зрілості і розвиненості всієї системи соціально значущих особистісних якостей, продуктивно реалізованої в професійній діяльності.

Актуальність обраної проблеми посилено наявними в сучасній системі професійної освіти суперечностями: між зростаючими у суспільстві вимогами, щодо культури праці майбутнього менеджера і недостатнім вирішенням цього питання у системі вищої освіти, між теоретичним вивченням окремих аспектів зазначеної проблеми і необхідністю системного осмислення можливостей розвитку професійної культури майбутніх менеджерів через моральні якості особистості.

Успішне вирішення означеної проблеми є актуальним у сучасній педагогічній теорії й практиці, оскільки нові соціально-економічні умови вимагають від вищої школи такої системи професійної підготовки майбутніх менеджерів, яка б дозволяла ефективно вирішувати завдання, щодо розвитку моральних і професійних якостей фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що психологічну зумовленість моральної свідомості особистості досліджували І. Бех, О. Бодальов, Г. Балл, В. Семиченко, В. Ядов та ін. Система моральних цінностей фахівця досить доказово представлена у працях вчених В. Андрющенка, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Кременя, І. Курляк, В. Лугового,

Н. Сейко, та інших дослідників. Розвиток професійного потенціалу майбутніх фахівців розглядали Л. Васильченко, О. Гура, І. Драч, Г. Єльнікова, С. Сисоєва, Т. Сущенко, О. Пономарьов, В. Шепель та ін. Проблему професійної культури майбутніх менеджерів акцентовану на важливості моральних якостей у розвитку особистості розглядали Л. Бурдейна, Г. Дмитренко, О. Коваленко, С. Королюк, В. Маслов, В. Пікельна, Т. Скрипаченко, Н. Чабан та ін.

Водночас аналіз науково-педагогічної літератури та наявної практики засвідчує, що проблема розвитку моральних якостей особистості як складової професійної культури у майбутніх менеджерів не осмислена належним чином і не має практичного визначення та обґрунтування.

Метою статті є аналіз моральних якостей особистості як складових професійної культури майбутнього менеджера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальним на сьогодні залишаються питання формування професійної культури майбутнього спеціаліста, що виявляється у певних моральних категоріях, які виступають якостями особистості менеджера і визначаються науковцями як відносно стійкі утворення особистості, що не залежать від тимчасової ситуації, і які є виявом моралі та волі людини. Ступінь морального розвитку, що проявляється у культурі моральної свідомості, культурі моральних почуттів та моральної поведінки, характеризує рівень моральної культури менеджера: його світоглядні позиції, етичні знання і переконання; спроможність довіряти, поважати, співпереживати людям; спосіб здійснення в моральній практиці особистих міркувань і почуттів, ступінь їх перетворення в повсякденну норму поведінки. А це, в свою чергу, є основою управлінської культури як сукупності типових для керівника цінностей, норм, точок зору та ідей, які усвідомлено формують зразок його поведінки.

Майбутні менеджери повинні мати сформовані ціннісні орієнтири, щодо сутності моральних якостей як складової професійної культури, основних вимог, щодо культури спілкування, одягу, професійних відносин з

партнерами, норм поведінки в різноманітних ситуаціях, розв'язання конфліктів та ін. Отримання знань із цих питань позитивно впливатиме на ціннісно-орієнтаційне ставлення менеджерів до професійної діяльності [1].

Тому розгляд моральних якостей особистості як складових професійної культури почнемо з визначення поняття «мораль». Пізнання такого об'єкта, як мораль ускладнюється тим, що воно є багатозначним. Це проявляється в широкій різноплановості трактувань і визначень вищезазначеного поняття.

Термін мораль уведений Цицероном (лат. *moralitas*, від лат. *Mores* – загальноприйняті традиції, правила) – прийняті в суспільстві уявлення про гарне та погане, правильне і неправильне, добре та зле, а також сукупність норм поведінки, що витікає з цих уявлень [14, с.59].

У процесі історико-культурного розвитку поняття «мораль» наповнювалося різним змістом. У суспільній свідомості мораль стали розуміти як реальні явища (звичаї суспільства, сталі норми поведінки, оціночні уявлення про добро, зло, справедливість тощо). Поняття «мораль» ототожнюються (або розмежовується), із поняттям «моральність».

Тлумачні словники В. Даля, С. Ожегова, Ф. Ушакова, «Великий енциклопедичний словник» (2000 р.), Філософський енциклопедичний словник за ред. А. Івіна (2004 р.), «Філософський енциклопедичний словник» за редакцією Л. Ільчова, П. Федосєєва, С. Ковальова, В. Панова (1983 р.), «Філософська енциклопедія» за ред. Ф. Константинова (1960-1970 р.), «Енциклопедія соціології» (2009 р.), «Нова філософська енциклопедія» за редакцією В. Стьопіна (2001 р.) стоять на позиції синонімічності понять «мораль» і «моральність». «Большой толковый словарь русского языка» за ред. С. Кузнецова (1998 р.) трактує моральність як внутрішні (духовні та душевні) вартості людини, засновані на ідеалах добра, справедливості, обов'язку, честі тощо, які проявляються стосовно суспільства і природи; сукупність норм, правил поведінки людини в соціумі та в природі, що визначаються вартостями [9,13,14].

Тлумачний словник Ф. Ушакова визначає моральність як сукупність норм, що визначають поведінку людини; сама поведінка людини; моральні якості [13].

«Моральність міститься в добровільному узгодженні почуттів, прагнень та дій членів суспільства з почуттями, прагненнями та діями співгромадян, їх інтересом і достоїнством, інтересом і достоїнством усього суспільства в цілому,» – так формулює поняття «моральність» «Філософський енциклопедичний словник» 2010 р. [14].

«Тлумачний словник» С. Ожегова висвітлює моральність як внутрішні, духовні якості, якими керується людина, етичні норми; правила поведінки, що визначаються цими властивостями [9].

Отже, ми бачимо, що єдності думок із приводу співвідношення моралі і моральності не існує, але з часів Гегеля прийнято розрізняти мораль (нім. Moralität, англ. moral, morality) та моральність (нім. Sittlichkeit, англ. morals, virtues). Філософ розуміє мораль як форму суспільної свідомості, сукупності усвідомлюваних людьми принципів, норм, правил поведінки, а моральність як утілення таких принципів, правил і норм у реальній поведінці людини та стосунках між нею й іншими людьми [14].

Психологи С. Анісімов, І. Бех, Л. Божович, О. Скрипченко, В. Долинська розглядали моральність крізь призму системи психічних процесів і зазначили, що саме вона є важливим чинником регулювання власної поведінки особистості [10].

Таким чином, мораль означає систему цінностей та ідеалів, які відображають рівень розвитку окремої особистості і суспільства в цілому. Актуальною у контексті нашого дослідження є етична категорія «моральність», яка в широкому розумінні є синонімом «моралі» і, водночас, ядром та показником розвитку кожного індивіда. Як сутність моралі, вона визначає особливості світогляду, поведінки особистості та результати її діяльності.

Отож, для менеджера важливо бути моральним, мати моральні переконання, котрі у свою чергу відповідають моральним поглядам. За таких умов у професійній діяльності фахівця не буде розбіжностей між словом і ділом, він стане гідним прикладом для наслідування.

В основі моральних переконань, морального світогляду, моральних цінностей лежать моральні почуття (запити, оцінки, ставлення, спрямованість духовного розвитку особистості, які лише тоді стають компонентом моральних переконань особистості, коли є внутрішнім стимулом до моральної поведінки). Наявність і характеристика моральних почуттів пов'язана зі сформованістю мотиваційної основи для професійної діяльності менеджера.

Характеристикою особистісних якостей майбутнього менеджера є також система моральних цінностей, на основі яких виробляється стійка суспільна позиція особистості, яка формується на світоглядній основі, мотивах поведінки і виявляється як властивість особистості в різних умовах. Таку позицію ще називають спрямованістю моральної поведінки, яка виступає дієвим регулятором стосунків у сфері професійної діяльності, наприклад, у системі менеджер – підлеглий, менеджер – партнер[11].

Психологічною основою моральної поведінки особистості виступають моральні звички, які визначаються як корисні для суспільства стійкі форми поведінки, що стають потребою і здійснюються за будь-якої ситуації та умов [6].

Звички як стереотипні дії, що визначаються зміцнілими потребами, дають змогу без великого нервового напруження виконувати дії, які відповідають засвоєним знанням і оціночним відносинам. Лише через самовиховання звичок моральної поведінки, які діють у будь-яких життєвих ситуаціях відповідно до сформованих моральних переконань, у менеджера можна сформувати довільну поведінку, а відтак – і моральні якості[8].

Наявність звичок моральної поведінки є, безумовно, важливим підґрунтям для формування професійно значущих соціальних і моральних

якостей менеджера, які є важливим показником високого рівня професійної культури фахівця.

Для сучасного менеджера важливими є соціальні якості: громадянська активність і стійкість переконань, патріотизм, толерантність, соціальна активність, зацікавленість в успіхах студентів, антракція (соціальна установка, яка передбачає повагу кожної особистості), альтруїзм, емпатія, рефлексія (здатність до самооцінки), екстравертність, емоційна врівноваженість, уміння здійснювати комунікативну взаємодію в різних сферах; моральні якості: чесність, відповідальність, принциповість, науковий світогляд, висока загальна культура та ерудиція, сила волі, почуття гумору, порядність, охайність, дисциплінованість, вимогливість, креативність [3].

Отже, для професійного становлення необхідні не тільки знання, які дає сучасна вища школа, а й певні особистісні якості людини та її вибір і бажання працювати за обраним фахом. Як показує досвід і аналіз наукових джерел, в основі будь-якої діяльності лежить мотивація особистості. Основними мотивами до управлінської діяльності, за словами І. Іванової, є творчі, економічні та амбіційні, які можуть інтегруватися, однак в їхній ієрархії завжди є домінуючий мотив. Мотиви до діяльності та певні розумові здібності вчена вважає передумовами, які визначають придатність людини до керівної посади, і тільки після їх визначення можна формулювати вимоги до цієї людини, визначати необхідні якості особистості [4, с.21].

В науковій літературі моральна якість розглядається як поняття моральної свідомості, за допомогою якого виділяються в суспільному житті і характеризуються з морального погляду найбільш типові риси поведінки людей. Через складність управлінської діяльності до менеджерів висувається багато вимог, яким має відповідати сучасний управлінець.

За словником, якість – це внутрішня визначеність предмету або явища, яка становить його специфіку, це така сутнісна характеристика, завдяки якій він є саме цим предметом [9, с.171]. А здібності, в широкому розумінні, – психічні якості індивіда, які регулюють його поведінку і виступають умовою

його життєдіяльності [9, с.388]. Всі наведені терміни «особливих» характеристик людини зводяться до визначення якості, завдяки якій розрізняється само по собі явище (якості спеціаліста), і це використовується як чинник оцінки. К. Книш визначає моральні якості особистості як сукупність істотних моральних властивостей, що характеризує найбільш важливі сторони моральних відносин особистості до суспільства, своїх соціальних обов'язків, оточуючих людей, до самої себе [5, с.6]. Основними якостями ділової людини у наукових дослідженнях визначаються відповідальність, організованість і практичність. Взагалі фахівці наукового менеджменту виділяють чотири групи якостей менеджера, якими він має володіти в сучасних умовах:

– професійно-ділові: професіоналізм, стратегічне і тактичне мислення, здатність генерувати ідеї й приймати нестандартні рішення, відповідальність, прагнення до професійного росту, здатність до ризику, підприємливість, авторитетність, вміння антикризового управління; володіння системою сучасних принципів, методів та засобів управління; ініціативність, вміння взаємодіяти з людьми тощо;

– адміністративно-організаційні: оперативність, гнучкість стилю управління, вміння стимулювати ініціативу, доводити справу до логічного завершення, послідовність, внутрішній контроль, вміння формувати команду, здійснювати делегування, вміння організувати свій час і т. ін.;

– соціально-психологічні: управлінська культура, розум, психологічна компетентність, лідерські здібності, вміння керувати своєю поведінкою та психологічними станами, вміння керувати конфліктами, толерантність, колегіальність, оптимізм, екстравертність, риторичні здібності, почуття гумору, вміння створювати позитивний імідж тощо;

– моральні: патріотизм, національна свідомість, державницька позиція, порядність, почуття обов'язку, людяність, чесність, повага гідності іншої людини, доброзичливість, громадська позиція, та інші морально-вольові якості.

Виділяючи психологічні, інтелектуальні, професійні і соціальні якості, Г. Осовська підкреслює, що керівник повинен мати вольові якості, прагнення бути лідером, психологічну освіту, вміння адаптуватися [10, с.516]. Професор Й. Завадський серед морально-психологічних якостей найбільш важливими визначає високі життєві ідеали, чесність, правдивість, справедливість, об'єктивність, відповідальність, інтелігентність і толерантність, волю та мужність, розвинуте почуття обов'язку [2, с.97-99]. Професор В. Маслов через модель професійної компетентності також розкриває важливі якості керівника, виокремлюючи політичну культуру, патріотизм, високі моральні якості, суспільну активність та особисті якості [7, с.123- 125].

Психограма менеджера освіти, розроблена Н. Коломінським, містить 13 психолого-управлінських вимог до керівника у відповідності до змісту його професійної діяльності та перелік відповідних якостей:

- 1) діагностичними (критичне мислення);
- 2) прогностичними (уява і здатність передбачати тенденції розвитку);
- 3) проектувальними (стратегічне мислення та логічна пам'яті);
- 4) координаційно-регулюючими (дидактичні здібності, вміння пояснювати, комунікабельність, перцептивні здібності, наполегливість, витриманість, спостережливість);
- 5) комунікативними (практичний розум, уміння встановлювати доброзичливі стосунки);
- 6) мотиваційними (виявляються в умінні стимулювати інших, в емпатії);
- 7) емоційно-вольовими (цілеспрямованість, самоконтроль, витримка, наполегливість, високий емоційний тонус, впевненість у досягненні мети);
- 8) оцінними (рішучість, ініціативність, адекватна самооцінка, глибина, гнучкість і критичність розуму, реалістичний рівень домагань, рефлексія);
- 9) когнітивними – компетентність у питаннях теорії та практики управління, академічні здібності, постійна самоосвіта, самовдосконалення;

10) мовними (мовні здібності, змістовність, зрозумілість й виразність мови, володіння мовою ділових паперів);

11) моральними (гуманістична спрямованість, схильність до лідерства, дисциплінованість, скромність, принциповість, розвинуті духовні потреби, схильність брати на себе відповідальність, розвинуте почуття власної гідності та поважання гідності інших);

12) фізіологічним вимогам, від яких залежить ефективність діяльності менеджера (висока працездатність, сильний тип нервової системи, нервова стійкість);

13) фізичним вимогам (добрий стан здоров'я, фізичний розвиток, приваблива зовнішність і позитивний імідж керівника) [6, с.65-69].

Важливими для професійної діяльності менеджера є і такі якості:

– концептуальність – здатність представляти діяльність підприємства в цілому та адаптувати її до мінливих умов, володіння навичками стратегічного планування та вмінням масштабного мислення;

– оперативність – передбачає вміння вирішувати нестандартні проблеми та кваліфікацію, а також рівень рішень, що приймаються і вміння вибрати найоптимальніший варіант з кількох альтернатив;

– аналітичність – вміння застосовувати наукові методи аналізу, насамперед кількісного, діагностувати проблему та визначати альтернативне рішення перед внесенням коректив до плану діяльності; здатність до адміністративних рішень, що передбачає набуття навичок вирішення організаційних та процедурних питань;

– комунікативність – вміння передавати свої ідеї та розробки як усно, так і письмово; та комунікабельність – здатність працювати з людьми, будувати стосунки у спілкуванні як всередині фірми, так і за її межами. Також менеджер повинен мати певний рівень технічних, економічних, психологічних, технологічних знань та специфічні знання, необхідні для постановки і вирішення управлінських завдань.

На думку Ю. Палехи, який також робить аналіз вимог до менеджера, саме уміння і бажання досягати результатів є провідним чинником, який визначає успіх в організаторській діяльності. Вчений зазначає, що «немає менеджера, якій би володів універсальними здібностями і однаково ефективно діяв у будь-якій ситуації» [11, с.37]. Всі особистісні якості проявляються у конкретній поведінці людини та розвиваються у діяльності, тому важливим є формування у студентів і професійної культури, яка, за словами В. Сластьоніна, складається із професійної компетентності культури спілкування, культури мовлення, культури зовнішності та культури побуту [12].

Варто зазначити, що важливою для професійної діяльності менеджера є здібність людини до рефлексії – самооцінки, що тісно пов'язана з рівнем домагань особистості. Рефлексія є психологічним механізмом самоусвідомлення, а цінності – вершинними еталонами шкали оцінок як навколишнього світу, так і самого себе. Самооцінка являє собою самоповагу, почуття компетентності та ефективності.

Висновки. Отже, професійна культура менеджера, безумовно, ґрунтується на професійній компетентності, організаторському таланті, навичках системного аналізу та прогнозування ситуації, умінні формувати і реалізовувати ефективну стратегію розвитку підприємства та особистісних моральних якостях, таких, як: гуманізм, чесність, відповідальність, працелюбність, справедливість тощо, які не існують автономно, а є проєкцією об'єктивного внутрішнього світу фахівця і тих цінностей, які він обирає.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грінберг Л.Г. Сутність та специфіка моральної культури // Питання моральної культури / Під. ред.В. Жямайтісу. – В., 1981. – С. 58-59.

2. Завадський Й.С. Менеджмент / Йосип Станіславович Завадський. – Т. 1 : [наукове видання]. – К.: УФІМБ, 1997. – 543 с.
3. Зубра А.С. Культура особистості як духовна цінність / Посібник для педагогів, вихователів, вчителів, студентів // А.С. Зубра. – Мн.: Універс, 2001 – 184 с.
4. Іванова І.В. Менеджер – професійний керівник : [навч. посібник] / Ірина В'ячеславівна Іванова. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 107 с.
5. Кныш К.А. Управление процессом формирования нравственных качеств рабочей молодежи: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.05. „История философии” / К. А. Кныш. – М., 1979. – 16 с.
6. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті : [монографія] / Наум Львович Коломінський. – К.: МАУП, 2000. – 286 с.
7. Маслов В.І. Концептуальні засади розробки орієнтовних стандартів змісту компетентності фахівців // Освітологічний дискурс: Електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 2(4). – Режим доступу: http://innovations.kmpu.edu.ua/ENFV/2011_2/11mvizkf.pdf Маслов В.І.
8. Москальова Л.Ю. Значення сакрального мистецтва для етико-моральної підготовки особистості (історичний аспект) / Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць // Л.Ю. Москальова. – Вип.21 / Редкол.: М.І. Сметанський (голова) та ін. – Вінниця: ПП «Єдельвейс і К.», 2007. – С. 297-301.
9. Ожегов С.И. Толковый словарь / С.И. Ожегов; под ред. Н. Ю.Шведовой. – М.: Совет. энцикл., 1999. – 4000 с. Ozhegov, S.I. (1999), *Tolkovuyu slovar [Explanatory dictionary]*, ed. Shvedova, N.Yu., *Sovet. entsikl., Moscow, Russia.*
10. Осовська Г.В. Основи менеджменту : [навч. посіб. для студентів ВНЗ] / Галина Володимирівна Осовська. – К.: „Кондор”, 2003. – 556 с.

11. Палеха Ю.І. Менеджмент для початківців : [навч. посіб.] / Юрій Іванович Палеха. – [3-тє вид., допов.]. – К.: Вид-во Європ. ун-ту. – 2003. – 217 с.

12. Педагогика : [уч. пособие для студентов педагогических заведений] / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1988. – 512 с.

13. Стрельчук Я. В. Морально-духовна функція професійної освіти у формуванні морально-ділових відносин у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності / Серія: Педагогіка: Зб. наук. праць. // – Вип.176. Том 188, 2012. – С. 36-39

14. Толковый словарь русского языка. В 4 т. / Под ред. Д.Н. Ушакова. – М.: Астрель, АСТ, 2000. *Tolkovyy slovar russkogo yazyka. V 4 t.* [Explanatory dictionary of the russian language], (2000), ed. Ushakov, D.N., Astrel, AST, Russia.

15. Философский энциклопедический словарь / Под ред. Л.Ф. Ильичева [и др.]. – М.: Сов. энцикл., 1983. – 836 с. *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Philosophical encyclopedic dictionary] (1983), ed. Illichev, L.F. and Fedoseyev, P.N., Sov. entsikl., Moscow, Russia.

Матеріали подано в авторській редакції